

ERDOĞAN MERÇİL, Türkiye Selçukluları'nda Meslekler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sayı 192, Ankara 2000, X+234+10 resim.

İlk Müslüman Türk devletleri tarihi hakkında araştırmalarıyla tanınan Prof. Merçil yeni bir araştırmasını ilim âlemine kazandırmıştır. Eser, önsözünden de anlaşıldığı üzere uzun ve titiz bir çalışma sonunda tamamlanmıştır. Hakikaten yerli kaynakların yetersiz oluşu, diğer kaynakların da çok farklı klâsik dillerde kaleme alınmış olması sebebiyle, Türk tarihinin en zor dönemi Türkiye Selçuklularına dair monografiler, ancak uzun ve meşakkatli çalışmalardan sonra ortaya çıkmaktadır. Bilhassa dönemin meslek tarihine ilişkin bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar genellikle esnaf ve ahî teşkilatı üzerine teksif olmuş, çok azı dışında oldukça yüzeysel ve birbirini tekrar eder nitelikteydi. İlk defa birinci elden kaynakların ışığında dönemin meslekleri tafsilatlı olarak anlatılmıştır. Müellif, bu çalışmayı yaparken asıl amacının mümkün olduğu kadar yorumdan uzak, kaynaklardaki bilgiyi ortaya çıkarmak olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bu çalışmada ikinci amacın da Türk göçleriyle Selçuklu Türkiye'sindeki iktisadî, içtimai ve kültürel zenginliğin arttığını göstermek olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın esasını oluşturan Selçuklu Türkiye'sindeki meslekler şu yöntemlerle tespit edilmiştir: Öncelikle kaynaklarda doğrudan sözü edilen meslekler tespit edilmiş, ikinci olarak mesleklerin icra edildiği dükkan, han, çarşı ve pazar yerlerine göre o devirde icra edilen meslekler ortaya çıkarılmış, üçüncü olarak da şahısların isimlerine eklenen lakaplardan meslek türlerine ulaşılmıştır. Konunun ele alınış biçimi ile kitabın plânı belirlenmiş, metin, bölümler halinde değil meslek sahipleri gruplara ayrılarak oluşturulmuştur.

Giriş kısmında daha önceki çalışmalardaki tespit edilebilmiş mesleklerin adedi üzerine genel bir malûmat verilmiştir. Daha sonra kaynakların tanıtımına geçilmiş, vekayinameler, edebî kaynaklar, menakubnâmeler, münşeat mecmuaları, fütüvvet-nâme, tasavvufî eserler, seyahatnâmeler, coğrafi eserler, vakfiyeler ve diğer kaynaklar devrin meslekleri hakkında verdiği bilgiler bakımından değerlendirilmeğe tâbi tutulmuştur.

Gruplar altında devrin meslek sahiplerinin teker teker incelendiği eserin asıl kısmına gelinirse, birinci grupta bezzâz, derzi, dokumacı, câme-bâf, culâhe/cullâh, nessâc, bâfende gibi "giyim-tekstil sanayine" ilişkin meslek sahipleri hakkında ve ayrıca Selçuklu Türkiye'sinde dokunan kumaşlar, dokundukları yerler ve bunlara bağlı oluşan iş kolları, dokuma atölyelerinin merkez ürettiği yerler hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu bilgiler tekstil ve ticaret tarihinde bilinmeyen birçok hususa ışık tutacak niteliktedir.

İkinci grupta at yetiştirici, baytar, cellâb, çoban, debbağ, ayakkabıcı, ayakkabı tamircisi, müze-düz, na'iband gibi hayvancılık, dericilik ve mamulleri ile ilgili meslek sahipleri ve meslekleri ele alınmıştır. Bilindiği üzere Türklerin gelişinden sonra Anadolu'da her türlü hayvan ve hayvansal ürünlerin üretimi artmış ve dış pazarlarda da aranır hale gelmişti. Dolayısıyla buna dayalı meslekler gelişme göstermiş ve yaygınlaşmıştır. Özellikle bu başlık altında deri ve dericilik tarihi için oldukça önemli bilgiler bulmak mümkün olmaktadır.

Üçüncü grupta assar, aşpez, attâr, bağbân, bakkâl, balcı, çiftçiler; berzger, ehl-i zer; el-zurrâ gibi ziraate dayalı işlerle uğraşan meslek sahipleri inceleme konusu edilmiştir. Ayrıca bu başlık altında kaynaklar elverdiğince, o devirde yetiştirilen meyve ve sebzeler hakkında bilgi verilmiş, bun-

ların yetiştirildiği bölgeler liste halinde sunulmuştur. Eser bilhassa o devirdeki beslenme alışkanlıkları ve yemek kültürü hakkında bilgi edinmek isteyenler için oldukça zengin malûmat ihtiva etmektedir.

Dördüncü grupta, âyine-ger, bevâb, billûrî, derbân, fahhâr, ferrâş, gehvâre-ger, hâcib gibi gündelik hayat-ev eşyası ve âletleri hakkında bilgi verilirken meslek sahiplerinin mesleklerini nasıl icra ettikleri örneklerle anlatılmıştır. Bilhassa halkın kullandığı kap kacağın bile ne kadar özenle imal edildiğini kitabın sonuna konulan resimlerden de anlamak mümkündür.

Beşinci grupta bennâ, mimar, mühendis, ressam, nakkâş, çini ustaları, hattât, haccâr, marangoz, nahhâti, demirci, amele gibi inşaat işleri ile ilgili meslek sahiplerine yer verilmiştir. XIII. yüzyıldan itibaren bu sektördeki meslek kolları o kadar gelişmişti ki her işin ayrı bir ustası vardı. Eserler sadece ihtiyacı gidermek için değil, göz zevkine hitap etmesine de özen gösteriliyordu. Müellif bu başlık altında tespit edebildiği ustaların isimlerini de vererek bu sanat dallarının geleneksel bağlarına da ışık tutmuştur.

Altıncı grupta germâbe-bân, hammâmî, külhancı, dellâk, natur, sabûni, hattân gibi sağlık ve temizlik işleriyle uğraşan meslek sahiplerine geniş yer ayrılmıştır. Ayrıca bu başlık altında o devrin bilinen hekimlerin bir listesi yapılmış, hastalıklar, kullanılan ilaçlar, kurumlar ve kurumların işleyişi hakkında da malûmat verilmiştir. Eserin bu kısmı tıp tarihi için oldukça zengin bilgi ihtiva etmektedir.

Yedinci grupta canbâz, fâhişe, güyende, hammar, hokkabâz, kavvâl, kassâs, la'ab, mâr-gîr, meyhaneci gibi eğlence sektörünü oluşturan meslekler ve bunların icracılarından bahsedilmektedir. Eserden anlaşıldığı kadarıyla toplumun belli bir kesimine hitap etmiş olsa da eğlence hayatının bu kadar gelişmiş olması toplumsal refahın arttuğunu da gösterir. Müellif bu başlık altında çalgı aletlerinin bir listesini çıkarmakla kalmamış, müzik tarihine ışık tutacak önemli kayıtları da okuyucuya sunmuştur.

Sekizinci grupta tüccar, sevvak, sarrâf, tellâl, tiz-pazarî gibi ticaret hayatında boy gösteren meslek sahiplerine yer verilmiştir. Ayrıca dönemin tanınmış tüccarlarının listesi de çıkarılmıştır. Burada sadece ticaret erbabından söz edilmemiş, devrin ticaret hayatına dair önemli bilgiler de verilmiştir.

Dokuzuncu grupta silah ustalarına yer verilmiştir: Keman-ger, siper-ger, şemşir-ger, tîr-tıraş, zırh-bâf, zırh-ger. Savaş âletlerinin tamamının el yapımı olduğu düşünülürse o devir için oldukça önemli bu sektörü oluşturan meslekler ve meslek sahipleri hakkında yeterli bilginin olmaması oldukça ilgi çekicidir. Fakat Prof. Merçil buna rağmen mevcut malûmatı tespit etmiştir.

Onuncu grupta hammâl/hâmil, harbende, kaykçı, keştibân, mellah gibi "taşımaya ve ulaşımda" yer alan meslek sahiplerinden söz edilirken, ulaşımın nasıl yapıldığına dair de bilgiler verilmiştir.

Son grupta ise daha önceki gruplandırmaya dahil edilemeyen farklı, mesleklerle yer verilmiştir. Anbarî, asse, erâgî, derrâb, dâye, duzd, tarrâr, ehl-i nisbet, fahhâm, engişt-ger, gassâl, gavvâs, gedâ, gür-ken, gulâb-ger, el-hanî, hâris, nıgehbân, pasbân, harrât, hattâb, hizum-keş, huzum-furûş, har-keş, hayine-ger, hibri, kabbânî, kallâb, keyyâl, kannâ, kennâs, kimyâ-ger/kimyâ'î vs.

Müellif, söz konusu mesleklerin bir kısmının kelime anlamlarını, mesleği icra edenler, varsa adları, icra edildiği yerler, kullanılan özel aletler, hammadde, fiyatlar ve yeri geldikçe de kurumları hakkında zengin malûmat vermiştir. Zaman zaman bu meslek sahipleri ve onların toplumla

olan ilişkilerine dair anekdotlar ve özlü sözleri de kaydederek hem metne akıcılık katmış hem de o devrin zihniyetini anlamayı kolaylaştırmıştır. Kitabı okuyup bitiren bir okuyucunun merakını gidermek için de kitabın sonuna, zengin bir kültür birikiminin ve estetik anlayışını yansıtan, tasavvuruna destek olacak resimler konmuştur.

Bu eser tarihin her dalında çalışma yapacakların başvuracağı bir el kitabı niteliğindedir. Meslek sahiplerinin adlarının arapça ve farsça yazılışları ve bunların ingilizce karşılıklarının verilmesiyle hitap ettiği zümre daha da genişlemekle kalmamış, bu adlar alfabetik olarak sıralanıp sonuna da kapsamlı bir indeks ilave edilerek kitabın kullanımı daha da kolaylaştırılmıştır. Yine eserin son kısmında Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devrindeki mesleklerin mukayeseli bir listesi verilerek *devamlılık* ve *değişimi* takip edebilme imkanı da verilmiştir. Dolayısıyla çalışma sadece Türkiye Selçukluları dönemi meslekleri hakkında bilgi vermekle kalmıyor, aynı zamanda daha sonraki devirlerin meslekler tarihine de ışık tutmaktadır. Çünkü bu devirdeki iktisadî ve içtimai kurumlar, büyük ölçüde üretim biçiminin değiştiği sanayi devrimine kadar varlığını devam ettirmiştir. Müellifin mesleklerle dair kavramları kaynaklarda geçtiği şekliyle vermiş olması etimolojik çalışmaları ve mesleklerin tarih içindeki serüvenini takip edebilmeyi kolaylaştırmıştır. Çünkü zaman içinde bazı kavramlar değişmiş, anlam kaymalarına uğramıştır. Bu da mesleklerin tarih içindeki, macerasını izlemeyi güçleştirmekteydi. Prof. Merçil *historisist* bir tavırla tarihi resmi çizerek bu alanda yapılacak çalışmaların tarihsel ayağını kurmuştur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda hep bugünün meslekleri tarih içinde aranmaya çalışılmış, bu da insanları *anakronizme* sevk etmiştir. Geçmişteki bazı iş kolları hiç şüphesiz varlığını devam ettiriyor olabilir. Fakat sanayi devriminin sebep olduğu zihniyet farklılaşması insanlardaki meslek anlayışını değiştirmekle kalmamış, adı aynı kalmakla birlikte nitelikleri önemli ölçüde değişimine sebep olmuştur. Daha önceki çalışmalarda meslekler yüzeysel olarak ele alınmakta veya genel ifadelerde meslek hayatının varlığından ve ne kadar iyi teşkilâtlanmış olduklarından söz edilmekteydi. Ayrıca meslekler derinlemesine ele alınmıyordu. Mesleklerle genelde kültür, şehir ve sanat tarihi araştırmaları içinde yeri geldikçe temas ediliyordu. Fakat ilk defa bu çalışma ile meslekler tafsilatlı olarak teker teker incelenmiştir.

Mesleklerin çeşitliliği aslında şehir hayatının zenginliğine ve toplumun refahına da delil teşkil etmektedir. Çünkü çeşitlilik o toplumda iş bölümünün olduğunu ve talebin arttığını gösterir. Ayrıca birçok meslek sahibinin mesleklerini icra ederken sanatsal kaygılar da taşıması toplumun estetik anlayışının zenginliğine de işaret eder. Bu meslek kollarının artışı ile üretimin artışı, iç ve dış ticaretin canlandığı bir dönemde olması da bir başka dikkat edilecek husustur.

Bu eser ile Osmanlı öncesi Türkiye'si'nin iktisadî, içtimai ve kültürel hayatına dair cevaplanamamış birçok soruya cevap bulmak kolaylaşacaktır. Öte yandan Osmanlı tarihçileri için de yararlı bir çalışmadır.

M. SAİD POLAT

